

Яковишина Тетяна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки

початкової освіти,

Рівненський державний

гуманітарний університет

РЕФЛЕКСІЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано сутність поняття «соціалізація», його важливі грані. Розкрито рефлексію проблеми у спадщині видатних педагогів першої чверті ХХ століття. На підставі аналізу доробку вчених з'ясовано взаємозв'язок основних компонентів процесу соціалізації.

Ключові слова: жіноча освіта, компоненти соціалізації, соціалізація.

В статье проанализирована сущность понятия «социализация», его важные грани. Раскрыта рефлексия проблемы в наследии выдающихся педагогов первой четверти ХХ века. На основании анализа работ ученых выяснена взаимосвязь основных компонентов процесса социализации.

Ключевые слова: женское образование, компоненты социализации, социализация.

In the article essence of concept is analyzed «socialization», its important verges. The reflection of problem is exposed in the inheritance of prominent teachers of the first quarter of XX century. Based on the analysis of the works of scientists was found out the main components of the interaction process of socialization.

Key words: women education, components of socialization, socialization.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки актуалізуються проблеми соціалізації особистості. Символічно, що тематика, пов'язана з соціальним та культурним осмисленням людської статі, яка упродовж років була поза сферою досліджень педагогіки, набуває нового значення, сповнюється новим змістом.

Зауважимо, що утвердження в Україні європейських норм і стандартів життя, зміна основних парадигм у суспільній свідомості, формування нових освітніх ідеалів та цінностей виховання нерозривно пов'язані з реконструкцією індивідуальних, родинних, громадських і державних співвідносин статей як одного з основоположних принципів демократизації та гуманізації суспільства.

Звертаємо увагу на те, що початок ХХ століття ввійшов в сучасну історію України як час кардинальних змін в усьому суспільстві. В означений період відбувалися активні суспільні процеси, пов'язані зі швидкими темпами розвитку промисловості, що, у свою чергу, викликало зміни в освіті: розширювалася мережа початкових і середніх загальноосвітніх навчальних закладів, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів, удосконалювалися зміст, методи та форми роботи в них. На цей час припадає й офіційне запровадження і розвиток освіти жінок, що, в свою чергу, вплинуло на їхню соціалізацію.

Комплексність, теоретична й практична значущість проблеми соціалізації жінок визначили широту та інтенсивність її дослідження. Так, загальні питання соціалізації окреслені в роботах Ю. Альшиної, Ю. Богинської, Т. Говорун, А. Капської, В. Кравця, Н. Лавриченко, Т. Таранової та ін.

Попри те, що стрімко зростає число публікацій стосовно гендерної соціалізації, порушена тема є надзвичайно популярною також у педагогіці (С. Віхор, Л. Кобилянська, В. Кравець, Н. Кутова, І. Лебединська, С. Риков, Є. Ткаченко, Л. Штильова та ін.). Усе ж її становлення та перманентний розвиток розглядаємо свідченням визнання наявної недосконалості гендерної теорії. Між тим, дослідження жіночої проблематики відстали від практичних потреб часу, тому, на наше переконання, потребують звернення до історико-педагогічного досвіду, його переосмислення, інтерпретації з метою моделювання нових підходів до формулювання шляхів соціалізації сучасних жінок.

Саме тому звернення до творчої спадщини вчених першої чверті ХХ століття (Г. Ващенко, А. Волошин, Г. Зеньковський, П. Натоп) в період повернення теоретичних надбань минулого та утвердження в ній нових сприятиме обґрунтуванню доцільності дослідження жіночого чинника, що обумовлено сучасними потребами творення української національної держави, соціальної організації суспільства, відродження національно-культурного життя. Виходячи з цього, метою статті є аналіз доробку науковців щодо

педагогічного аспекту соціалізації особистості задля творчого його використання в умовах інтегрування України до європейського освітнього простору.

На початку ХХ ст. жіноча освіта розглядалася передовою громадськістю як умова соціального становлення особистості, а соціальний досвід – як результат соціалізації та виховання жінок. Власне, злам у суспільних стосунках, позитивні зрушення у поглядах на їхній соціальний статус зумовили поступове завоювання жіночою статтю прав на освіту, а відтак призвело до успішного залучення особистості до цінностей тогочасної культури. Отож, *соціалізацію* ми розглядаємо як двосторонній процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, відтворення цих відносин, у ході яких формується особистість.

Поняття «*соціалізація*», яке виникло наприкінці ХІХ ст., уведено в наукову систему понять американським соціологом Ф. Гіддінгсоном, який трактував його теж із огляду впливу суспільства на людину, як процес розвитку її соціальної природи [6, с. 835].

Як відомо, засновником соціальної педагогіки як наукової галузі вважають П. Наторпа. Його ідеї, безумовно, мали великий вплив на передову громадськість Російської імперії та України, тому не можемо не окреслити *педагогічний аспект соціалізації*, на що вказував вже на початку ХХ ст. німецький філософ і педагог.

Апогеєм початкового етапу педагогічної діяльності П. Наторпа стало видання ним у 1899 році книги «Соціальна педагогіка», у якій здійснена перша спроба визначити сутність і основні категорії соціальної педагогіки. Зауважимо, що сам термін «соціалізація» професор не використовував, однак у цьому контексті показовим було те, що, на думку видатного філософа, людина формується як особистість у співпраці з іншими людьми.

Не міг оминати П. Наторп і проблему жіночої освіти, оскільки вважав, що виховання дівчат треба проводити «у такій же мірі, як і виховання юнаків» [12, с. 77], оскільки в майбутньому жінка мусить розуміти становище чоловіка як громадянина суспільства. Отримавши належне виховання, кожна дівчина пройде достатню духовну школу, яка допоможе їй підготуватися до майбутнього призначення дружини, господині і матері, адже «родини все ще є основною частиною суспільства і залишиться нею до тих пір, поки суспільне життя проходитиме в здоровій формі» [12, с. 77].

Як зауважував дослідник О. Титаренко, суперечки щодо соціального статусу жінок на початку ХХ ст. П. Наторп розв'язував так: потрібна організація додаткової освіти дівчат і жінок [9, с. 124]. Оскільки жінка є берегинею домашнього вогнища, то від неї багато в чому залежить і сімейне виховання дітей, тому вона неодмінно має бути обізнаною в педагогіці сімейного виховання. Значне місце в цій додатковій освіті німецький педагог відводив практичним заняттям, що передбачають оволодіння кулінарною справою, навичками домашнього господарства, виховання дітей тощо.

Тогочасний суспільний поступ на Заході змушував по-новому дивитися на роль жінки та проблеми її соціалізації в Україні. Так, видатний український філософ і педагог П. Юркевич уже в другій половині XIX ст. вважав, що виховання та освіта – умова розвитку держави. Розмірковуючи про соціалізацію як виховання (а в першу чергу моральне), він писав: «Виховання у значній мірі впливає на майбутнє і долю довіреної нам дитини, бо що посієш в урожайній дитячій душі, те і буде вихованець збирати впродовж усього життя» [10, с. 35].

Авторство більшої частини шкільних підручників Закарпаття першої чверті XX ст. належить А. Волошину. За неповними бібліографічними даними А. Волошин із 1899 до 1944 р. написав і видав понад 40 підручників, окремі з яких витримали по кілька видань. Букварі, читанки, підручники рідної мови, арифметики, фізики, педагогіки, психології, дидактики, логіки, науки стилізації, педагогічної етики і методології – такий результат науково-педагогічної рефлексії А. Волошина та його комплексного підходу до проблем національного виховання [3; 4; 5].

Отож, *пізнавальний* компонент соціалізації у доробку педагога передбачав засвоєння знань про навколишній світ, становлення системи соціальних уявлень, узагальнень тощо. Провідна роль у процесі навчання відводилася вчителю, тому А. Волошин особливу увагу приділяв проблемі підготовки педагога до професійної діяльності. Вбачаючи у навчально-виховному процесі взаємодію, видатний педагог учителя порівнював із актором, який вміє перевтілюватися, здатний до співпраці, глибоко й правдиво зрозуміти душевні поривання дитини, вивчити соціальні умови розвитку особистості вихованців, сприяє реалізації профорієнтаційних завдань. Звідси й мета школи – «повинна не лише механічно поняття групувати, але має дати ученикам основи трудового способу (методи), щоб ученики в життя могли самі даліше учитися и образоватися. Ідея праці пронизує ціле шкільне виховання. Ученики повинні познати не тільки ціну праці для життя одиниці, але також для життя цілого народу та всего людства» [4, с. 3].

Щодо *ціннісного* компоненту соціалізації, то А. Волошин вважав, що культурно-правова держава немислима без культу почуття моральності, адже «если общество состоит из самостоятельных, морально свободных единиц, тогда и общество сильнейшее есть» [4, с. 3]. На думку видатного педагога, без релігії неможливе моральне виховання. Тому, на його переконання, церква повинна засновувати й організовувати національну школу під наглядом держави.

Оскільки провідним компонентом соціалізації особистості є *комунікативний*, то оволодіння українською мовою повинно стати, на думку А. Волошина, одним із головних завдань освіти. Професор обстоював самобутність української мови, розповідав про царські заборони української мови в Росії, детально й емоційно коментував доповідь Петербурзької Академії наук 1905 р. «Об отмене стеснений малорусского печатного слова». Він не заперечував взаємовпливів російської та української мови, але вважав, що це дві різні слов'янські мови. На запитання закарпатців «Якою ж нам мовою писати?» А. Волошин мав однозначну відповідь: «1. Держатися до

язика народного (малоруського). 2. В письмі сохрани етимологію на основі новіших розвідок філології. 3. Зближитися к нашому так званому верховинському говору, к котрому стремиться природний розвиток і прочих наречій» [5, с. 36].

Символічно, що, працюючи на посаді директора учительської семінарії, А. Волошин визнавав самостійність української мови, вважав, що вона не є причиною сепаратизму і «нічим не противиться слов'янській солідарності» [5, с. 42]. На його глибоке наукове переконання мовний розвиток Закарпаття від найдавніших часів «йшов по дорозі народного малоруського язика» [5, с. 42], тому українська мова для закарпатських українців є природною, а її вживання у всіх сферах національного життя – закономірним. Тобто, мова – могутній засіб соціалізації народу, його ідентифікації як нації, а жінка – основний носій і передавач мови з покоління в покоління.

Отже, у педагогічній спадщині А. Волошина тією чи іншою мірою висвітлені компоненти процесу соціалізації як педагогічного явища: комунікативний, пізнавальний, ціннісний, поведінковий. На соціальне становлення особистості, зокрема жінки, на думку А. Волошина, впливали і соціальне середовище, і виховання. Освіта – принципівий, формотворчий компонент людської свободи, бо вона впливає на майбутнє, пов'язана з ним, творить його.

Перегукуються із вищенаведеними думками й погляди Г. Ващенка, який теж убачав в освіті умову соціального становлення особистості. Вибираючи усе найкраще з минулого, він створив яскравий образ виховного ідеалу, шляхи і мету виховання: щоб Україна мала свідомих патріотів своєї землі й нації, що є передумовою розбудови, сили й могутності держави як гаранта свобод, необхідних для життя індивіда, родини й нації в цілому.

Неможливо уявити соціалізацію без *ціннісного* компоненту, який має, на думку професора Г. Ващенка, включати загальнолюдські та національні вартості, виплекані упродовж віків. До таких вартостей педагог відносив: моральний закон творення добра і боротьби зі злом, шукання правди, побудову справедливого ладу, що спирається на плекання любові й краси [1; 2]. Ці вселюдські вартості впливають із важливого джерела – християнської релігії. Однак Г. Ващенко наголошував, що людина – соціальна істота, проживає у спільноті, котра має свої особливості, звичаї, усталені способи життя, національний характер, культуру. Приналежність до спільноти, яка ділить спільну історичну дію і бажає жити своїм незалежним життям, Ващенко називав нацією. Побудований на такій основі світогляд людини приведе, на думку видатного педагога, на шлях служіння подвійній високій меті: Богові як Абсолютній Правді, Красі, Справедливості й Любові, і нації як реальній земній спільноті, де ці абсолютні вартості мають знайти своє втілення [2, с. 139–146].

Власне, у підручнику, який став підсумком його плідної творчої праці на ниві педагогіки «Загальні методи навчання» (1928), професор Г. Ващенко доводив тезу про виняткове значення світогляду як у житті окремої людини,

жінки зокрема, так і в політичному, навіть в економічному житті суспільства в цілому, цим самим виокремлюючи ціннісний компонент соціалізації особистості [2].

Пізнавальний компонент соціалізації проявлявся у сформованості системи знань, інтелектуальних здібностей. Успіх такої праці, зауважував видатний педагог, може бути забезпечений лише на психологічних засадах. Адже доцільно виховувати здібності можна лише знаючи природу законів їх розвитку.

Український педагог Г. Ващенко запропонував на розгляд освітянському загалу українську національну систему освіти, головними елементами якої мають бути: ідеалістичне світосприймання, яке виключає більшовизм з його матеріалізмом і атеїзмом; християнська мораль як основа родини і здорового суспільства; високий рівень педагогічних наук; організація педагогічних досліджень; видання педагогічних творів, шкільних підручників, літератури для молоді різного віку [1; 2, с. 362]. Проблема формування стійкої системи цінностей, її роль в успішній соціалізації – провідна у спадщині Г. Ващенко.

Немає сумнівів у тому, що видатний український педагог постійно випереджав свій час, завдяки чому розроблені ним положення педагогіки не втрачають своєї цінності і в наш час.

До взаємозв'язку в соціалізації соціального й індивідуального неодноразово звертався відомий богослов і педагог В. Зеньковський. Важливі грані означеної проблеми В. Зеньковський окреслив у статті «Принцип індивідуальності у психології та педагогіці» (1911).

У праці, яка стала підсумком його плідного творчого доробку на ниві педагогіки («Проблеми виховання у світлі християнської антропології» (Париж, 1934), В. Зеньковський знову (тепер уже безпосередньо в межах релігійної антропології) звертався до проблеми особистості, розглядаючи її в контексті педагогічних проблем [7]. Наголошуючи на провідному значенні поняття «особистості» для педагогіки, він водночас підкреслював, що це не означає, що особистість повинна бути в ній верховним і останнім принципом. Ні в метафізиці, ні в етиці неможливе абсолютизування особистості, неможливе воно й у педагогіці. Адже особистість людини, зазначав В. Зеньковський, не розвивається «із самої себе», у своїх «вищих і творчих силах» вона завжди пов'язана зі світом цінностей – надіндивідуальних, надемпіричних. І там, де розкривається в особистості надособистісне й надіндивідуальне, ми маємо справу вже з релігійною проблемою» [7, с. 13]. «Педагогіка, що відчула в розвитку особистості ту таємничу глибину, сили якої не знаходяться в розпорядженні особистості, – міркував В. Зеньковський, – упритул підходить до релігійної постановки педагогічних проблем» [7, с. 14].

Як бачимо, В. Зеньковський, аналізуючи явище єдності людства і природи людської особистості, постійно звертався до проблеми, яку ми сьогодні осмислюємо як явище *соціалізації*.

Результати аналізу праць вищеназваних авторів, які успішно працювали і творили педагогічну науку в першій чверті ХХ ст., уможливають висновок про те, що, не послуговуючись терміном «соціалізація», перебуваючи під впливом західної думки, освіту розглядали як умову успішної соціалізації особистості, й зокрема жінок.

Шляхом пізнання історико-педагогічної думки, виховно-освітніх традицій, які тим чи іншим чином окреслені в творчому доробку авторів першої чверті ХХ ст., осягаємо глибинність взаємозв'язку *компонентів соціалізації*: 1) комунікативного, що охоплював оволодіння мовами (українською і російською), завдяки чому здійснювалося спілкування та діяльність; 2) пізнавального, який передбачав засвоєння знань про навколишнє середовище, становлення системи соціальних уявлень, зв'язків, реалізувався у процесі навчання й виховання, у спілкуванні, самоосвіті; 3) ціннісного, що охоплював систему цінностей і ціннісних орієнтацій, які визначали вибіркове ставлення особистості до цінностей суспільства; 4) поведінковий – формування моделей поведінки особистості: побутова поведінка, дотримання правил, норм, звичаїв, заборон, що мали місце у суспільстві.

Перспективами для подальших розвідок вважаємо: діалог щодо проблем організації соціалізаційних впливів на особистість педагогів діаспори та України; особливості гендерної соціалізації в різних регіонах країни досліджуваного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підр. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Григорій Ващенко. – Полтава : ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – Т. 1. – 191 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Видання перше / Григорій Ващенко. – К. : Укр. Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
3. Волошин А. Загальна педагогіка (на правах рукопису) / Августин Волошин. – Ужгород, 1933.
4. Волошин А. О соціальному вихованню / Августин Волошин. – Ужгород: УНЮ, 1924.
5. Волошин А. О письменном язичі подкарпатских русинов / А. Волошин. – Ужгород, 1921.
6. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Зеньковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / Василий Зеньковский. – М. : Школа-Пресс, 1996.
8. Пироженко Л. Погляди Памфіїла Юркевича на освіту і виховання / Лідія Пироженко // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 43–46.
9. Титаренко О. Розвиток ідей освіти і виховання у науково-педагогічній спадщині П. Наторпа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Титаренко Олександр. – Черкаси, 2008. – 194 с.
10. Юркевич П. Курс общей педагогики / Памфіїл Юркевич. – М., 1869.

11. Яреш Ф. Вопрос о реформе среднеобразовательной школы / Федор Яреш.
– К., 1901. – 46 с.

Natorp Paul. Sozialpädagogik. Theorie der Willensbildung auf der Grundlage
der Gemeinschaft. 6. Aufl., Stuttgart. – 1925. – 725 s.